

Blaž Demšar (1903–1981), izdelovalec godal in goslar

Ob 40-letnici smrti in prihajajoči 120-letnici rojstva

Pri izdelavi violin moraš imeti spretno roko, prefinjen občutek in izdeluješ lahko dobre inštrumente le, če to delaš z veliko ljubeznijo.

Maksimilijan Skalar (1908–1997)

Če želite narediti kakovostno violino, to pomeni isto, kot dobro igrati inštrument. Potrebna so leta prakse, da spoznaš les, njegovo obdelovanje, njegove fizične karakteristike. Kako narediti violino, je zapisano, nikjer pa ni zapisano, kako narediti dober ton. Zapisa o tem ne moremo prebrati niti kupiti, ta znanja so ostala v Italiji. Po svetu različni goslarji že 200 let iščemo ta recept, ki bi nam pomagal ustvariti odlične violine, primerljive s starimi italijanskimi.

Vilim Demšar (1937–2017)

Izvleček

Blaž Demšar (1903–1981), najboljši slovenski goslar, je bil rojen v Selcih v Selški dolini. Po ljudski osnovni šoli v Selcih se je v Škofji Loki pri mizarškem mojstru Ivanu Peternelju (Kržajušu) izučil za mizarja; deloval je doma in še v nekaterih drugih slovenskih krajih, sosednji Hrvaški in nazadnje pristal v Sarajevu, kjer je živel kar 12 let (1926–1938). Tu je naredil prve violine (okrog 60), se leta 1938 vrnil v Ljubljano in nadaljeval kariero goslarja, ki jo je vse do svoje smrti razvil do mednarodne uveljavitve. Bil je najboljši slovenski goslar, njegove demšarice pa so in še zvene v rokah nekaterih najboljših slovenskih in tujih godalcev. Goslarstvo je razvil na raven umetniškega oblikovanja. Za svoje inštrumente je dobil priznanja doma in v tujini. Še več, njegovo znanje se je nadaljevalo prek sina Vilima Demšarja do Blaža Demšarja ml., vnuka (prvega) Blaža Demšarja, v Goslarstvu Demšar v Ljubljani.
Ključne besede: Selca, Škofja Loka, mizar, Sarajevo, violina, Ljubljana, demšarica, Blaž Demšar ml.

Abstract

Blaž Demšar (1903–1981), violin maker and violinist. On the 40th anniversary of his death and the upcoming 120th anniversary of his birth

Blaž Demšar (1903–1981), Slovenia's best violin maker and violinist, was born in Selce in the Selška valley. After public primary school in Selce, he trained as a carpenter in Škofja Loka with the master carpenter Ivan Peternelj (Kržajuš); he worked at home and in some other Slovene places, neighbouring Croatia, and finally arrived in Sarajevo, where he lived for 12 years (1926–1938). Here he made his first violins (around 60), returned to Ljubljana in 1938 and continued his career as a violin maker, which he developed until his death, achieving international recognition. He was the best Slovene violin maker, and his violins still sound in the hands of some of the best Slovene and foreign string players. He developed violin making to the level of artistic design. He received accolades for his instruments at home and abroad. Moreover, his knowledge continued through his son Vilim Demšar to Blaž Demšar Jr., grandson of (the first) Blaž Demšar at Demšar Goslarstvo in Ljubljana.

Keywords: Selca, Škofja Loka, carpenter, Sarajevo, violin, Ljubljana, violin maker, Blaž Demšar Jr.

Uvod

Glasbo, najbolj čarobno od vseh umetnosti, proizvajajo glasbeni inštrumenti in glasovi. Zato je pomen glasbilarstva za glasbeno poustvarjalnost in tudi glasbeno ustvarjanje nesporno zelo velik. Pomembna veja glasbilarstva je goslarstvo kot se imenujejo izdelava, popravilo in restavriranje godalnih inštrumentov (violina, viola, violončelo in kontrabas) ter brenkal. Ta dejavnost je dosegla vrh v dobi baroka v Italiji. Tukaj so bili glavni mojstri in inštrumenti cremonskih mojstrov iz rodbin Amati, Stradivari, Guarneri idr.; najslavnejša med njimi sta zagotovo Antonio Stradivari (1644–1737) in Giuseppe Guarneri del Gesù (1698–1744). Odlični goslarji so takrat delovali tudi v drugih italijanskih mestih: Benetkah, Brescii, Milanu, Neaplju, Piacenzi, Torinu idr.

Goslarstvo je plemenita obrt, občutljiva in zahtevna, neredko v rodbini dedna. Lahko postane pravo umetniško delo, če v goslarju zažari iskra, ki iz obrtnika naredi umetnika. Lahko pa preide v industrijsko, serijsko proizvodnjo in mehanizacijo dela. Goslarjeva naloga je, da izdelava inštrument, ki je lep kot predmet in ima, kar je bistveno, lep, nežen, a poln in dovolj prodoren ton. Kaj odloča o tem, tonu inštrumenta in njegovi kakovosti, pa je vprašanje, ki nanj vse do danes ni povsem jasnega in zanesljivega odgovora, čeprav na splošno lahko rečemo, da je ton odvisen od kakovosti materiala, tj. lesa, kakovosti konstrukcije in izdelave. Poleg tega so godala predmeti, ki živijo svoje lastno, za nas še vedno tudi nekoliko skrivnostno življenje. Živijo desetletja in stoletja, njihov ton pa z leti zori in dozori ter postane, če je bil že na začetku dober, s časom še boljši, najboljši.

Slovensko goslarstvo je raslo iz potreb glasbenega življenja. Spodbude mu je dajalo muziciranje na cerkvenih korih, v plemiških salonih, meščanskih hišah, filharmoničnih združenjih, seveda tudi glasbeno izobraževanje.

Preučevanje zgodovine izdelovanja inštrumentov in posameznih izdelovalcev na Slovenskem nima dolge tradicije. Na ta del glasbene preteklosti je strokovno in ostalo zainteresirano javnost prvi opozoril dr. Josip Mantuani (1860–1933)¹ ob 60-letnici ljubljanske Glasbene matice (1932), ki je ob tej priložnosti v Narodnem domu v Ljubljani organizirala in priredila veliko razstavo *Razvoj glasbe pri Slovencih*. Na njej so bili z izdelki predstavljeni tudi nekateri starejši in sodobni domači izdelovalci (glasbenih) inštrumentov.²

Prvi znani goslar na Slovenskem je deloval v Ljubljani konec 17. stol. v času, ko je v patricijih³ kranjske prestolnice dozorevala zamisel o *Academii Philharmonicorum Labacensium*. Njegovega imena ne poznamo, vemo samo to, da je izdeloval in popravljaj lutnje. Prvi z imenom znani slovenski goslarji so iz druge polovice 18. stol. in Italiji najbližjega dela Slovenije. To so Gabrijel Lukas, v Italiji izučeni Idriječan, ki je deloval v osemdesetih letih 18. stol. in se je zgledoval pri cremonskem mojstru Nicoli Amatiju, Matija Lukežič, prav tako Idriječan, verjetno Lukasov učenec, in Anton Pelicon, ki je bil doma iz kraja Gabrje pri Sovodnjah, delavnico pa je imel v Gorici. Njegovo delo so nadaljevali kar štirje sinovi. Že v 19. stol. pa sodita tržaška mojstra Ivan Dolenc in njegov sin Josip.

Malo je znano, da se je z goslarstvom, vsaj posredno, ukvarjal tudi naš najslavnejši fizik Jožef Stefan (1835–1893), čeprav ne kot glasbenik in ne kot goslar. Na mednarodni glasbeni razstavi je na Dunaju (1892) predstavil violino, ki jo je sam izdelal.⁴ Verjetno ga je kot znanstvenika v okviru akustike zanimala problematika violinskega tona.⁵

Med letoma 1932–1941 je na Deželni slovenski tehnični srednji šoli v Ljubljani delovala Banovinska šola za glasbila. Ustanovili so jo, da bi izobraževala mlade goslarje in zavrla izvoz resonančnega lesa iz slovenskih gozdov v goslarske delavnice na Češkem in Saškem. Glasbene inštrumente, v glavnem violine, pa so nekateri glasbeniki izdelovali kar sami; med njimi tudi Ivan Karel Sancin (1893–1974), nekdanj druga violina znamenitega godalnega Kvarteta Zika,⁶ sicer pa še pedagog in

1 Muzikolog in umetnostni zgodovinar.

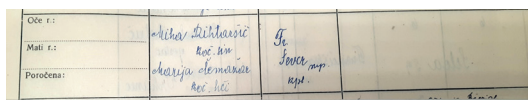
2 Med njimi še ne najdemo Blaža Demšarja, saj je bil takrat šele na sarajevskih začetkih svojega goslarstva; v Ljubljano se je vrnil štiri leta po tej razstavi in Mantuanijevem katalogu (1936); Koter, *Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918*, str. 123–152.

3 Pomembni meščani, aristokrati.

4 Klopčič, *Violina*, str. 81.

5 Kot raziskovalec na področju akustike je J. Stefan tudi določil hitrost zvoka v plinih in trdnih telesih. Leta 1885 je na Dunaju predsedoval mednarodni konferenci za *komorni ton* (435 Hz, tj. nihajev v sekundi), ki se je nato splošno uveljavil; *SBL*, str. 455.

6 Ustanovljen je bil 1920 v Ljubljani, in sicer iz članov opernega orkestra: Rihard Zika in Karel Sancin (violini), Ladislav Černy (viola) in Ladislav Zika (violončelo). Ker ansambel zaradi zasedenosti v Operi ni mogel koncertirati pogosteje, je svoje nastope omejeval na Ljubljano. Kljub temu se je zelo hitro uveljavil kot izvrsten komorni ansambel. Že čez dve leti (1922) se je zasedba osamosvojila in začela svojo bogato mednarodno kariero s sedežem v Pragi. Leta 1923 je violinista K. Sancina zamenjal Herbert Berger, leta 1929 pa L. Ziko Vaša Černy. Od leta 1930 je ansambel nastopal kot Praški godalni kvartet.

Prvi in drugi del izreza iz rojstne knjige župnije Selca z vpisom rojstva Blaža Demšarja.

(foto: Damijan Prošt in Rudi Rejc)

(1898–1944), bil je violist v orkestru ljubljanske Opere in baleta s podobnimi, vendar manjšimi dosežki.

Blaž Demšar, izdelovalec godal ali goslar, je bil rojen 3. 2. 1903 v Selcih (takratna) št. 35 (danes št. 50) v Selški dolini. Po domači ljudski šoli se je v Škofji Loki izučil za mizarja in po nekaj službah v Sloveniji (Škofja Loka, Jesenice in Ljubljana) leta 1928 začel v Sarajevu izdelovati prve violine. Povezal se je z muzikologom in izdelovalcem violin Bogdanom Milankovićem (1885–1966).⁸ Leta 1938 se je iz Sarajeva vrnil v Ljubljano in nadaljeval z izdelavo violin po Amatijevih in Stradivarijevih modelih ter svojih načrtih. Njegova godala (od violine, prek viole in violončela vse do kontrabasa) so še dandanes razširjena doma in v tujini. Delo Blaža Demšarja je nadaljeval Vilim (1937–2017), prvi od treh sinov, sedaj je obrt neposredno v lasti Blaževega vnuka in sina enega od Blaževih treh otrok, violončelista Stanka, Blaža Demšarja ml.; imenuje se Goslarstvo Demšar (1927 →). Godala, še posebej violine omenjenega ateljeja (vse od Blaža, prek Vilima pa do

skladatelj, ki se je med glasbenim študijem v Gradcu učil tudi goslarstva in – rojen v Trstu – svoje instrumente signiral kot Joannes Karolus Tergestinus. Kasneje (1943) se je še enkrat pojavil v opusu Blaža Demšarja, ko mu je naročil novo violino. Sancin je bil z njo izredno zadovoljen, zato se mu je pisno zahvalil in poudaril kakovost izdelave instrumenta.⁷ Omenimo še Avgusta Ivanciča

7 [...] Instrument, ki ste mi ga zgradili po mojem naročilu zame osebno, je v vsakem pogledu uspel in sem tega dejstva odkritosrčno vesel! Ravno zato čutim dolžnost, da se Vam v tej obliki posebej zahvalim za izredno uspešno delo! Predvsem moram poudariti, da je violina že koj od početka odgovarjala povsem mojim zahtevam tako kot violinistu, tako tudi kot goslarju (namreč učil sem se goslarstva v prejšnjih letih z veliko vnemo pri mojstru Al. Palfnerju v Gradcu), kar vas bo gotovo zanimalo! Zato presojam vaše delo z vidika violinista in ob enem še kot goslarja in z veseljem ugotavljam, da Vaši izdelki, katere sem imel priliko v teku časa preizkusiti, so tako v pogledu skrbno izbranega lesa, kakovosti laka in najskrbnejše izdelave neoporečni. (Ivan Karel Sancin, pismo B. Demšarju, okt. 1943).

8 Glasbeno se je izobraževal (privatno) v Osijeku, na Dunaju in v Parizu. Na Dunaju je na tamkajšnji univerzi tudi doktoriral (1909) iz romanske filologije. Kariero je začel kot profesor na srednji šoli (1909) v Zemunu, leta 1910 se je preselil v Sarajevo. Tam je v letih 1910–1947 učil v gimnaziji, vzporedno pa še kratek čas na tamkajšnji Visoki pedagoški šoli (1946–1947). Ob tem je bil v letih 1922–1941 direktor Pokrajinske glasbene šole. Leta 1923 je ustanovil Sarajevsko filharmonijo in bil njen prvi predsednik. Prvo knjigo s področja muzikologije je objavil leta 1923 v Leipzigu, *Die Grundlagen der modernen pianistischen Kunst*, v njej pojasnjuje vprašanja klavirske umetnosti. Drugo, razširjeno izdajo iste knjige v srbsko-hrvaškem jeziku, *Osnovi pianističke umetnosti*, je izdala Srbska akademija znanosti in umetnosti (1952).

Kasneje je Milankovića najbolj privlačila violina. Probleme konstrukcije tega instrumenta je skušal rešiti tudi praktično, izdelal je več violin, opaženih tudi med pomembnimi umetniki, izvajalci. O njihovi izdelavi je napisal knjigo *Violina, njena zgodovina in konstrukcija* (Beograd : SANU, 1956). V revijah *Muzika* in *Zvuk* je objavil več krajših besedil: *O umetniškem igranju na klavir*, 1928; *Opis godalnega instrumenta*, 1935; *Dolgi in kratki predtakt*, 1940; *O vibratu na violini*, 1958; *Umetniška reprodukcija in znanost*, 1961, idr. Več let je pisal tudi glasbene kritike. Bil je dopisni član SANU in ANUBiH. Za svoje znanstvene dosežke je mdr. dobil tudi 27-juljsko nagrado BiH.

Blaža Demšarja ml.), se odlikujejo po skrbni izdelavi in lepem, svojevrstnem tonu: *lepota cremonsko-italijanskega tona*. Bil pa je (prvi) Blaž Demšar cenjen tudi kot popravljalec godal. Umrl je v Ljubljani, 14. 12. 1981, pokopan je v družinskem grobu na Žalah.

Nekoliko mlajši od B. Demšarja je bil Maksimilijan Skalar (1908–1997), ki je izdelal več kot 200 violin. Za njim se je (primarno kot violinist) z goslarstvom ukvarjal še zdravnik Vladimir Škerlak (1940–2000), zagotovo od vseh naštetih najbolj slaven kot violinist – solist. Tudi Miroslav Kalaš (roj. 1938), eden od violinistov orkestra Opere in baleta SNG v Ljubljani, se je malo ukvarjal tudi z goslarstvom.⁹ Tudi slavni, mednarodno afirmirani industrijski oblikovalec Oskar Kogoj (roj. 1942) je v sodelovanju z Vilimom Demšarjem dal svoj prispevek k izdelovanju violin in njihovemu oblikovanju.

Vse te novosti, ki so deloma le estetske narave, pa seveda vplivajo tudi na kakovost violinskega tona. V tristo letih se je v raznih slovenskih krajih zvrstilo več deset goslarjev.

Življenje in šolanje Blaža Demšarja

Po podatkih iz dosegljivih virov (rojstna in krstna knjiga)¹⁰ je bil Blaž Demšar rojen 3. 2. 1903. Že ob rojstvu je bil zelo bolehen, zato so ga že naslednji dan nesli h krstu. Krščen je bil v Selcih očetu – kočarju Francu Demšarju (1871–1949) in materi Neži, roj. Rovtar (1875–1929), in sicer kot drugi od osmih otrok. Iz zapisa v rojstni in krstni knjigi je razvidno, da sta bila krstna botra dva kočarja (Mihael Rihtaršič in Marija Čemažar), krstitelj pa kaplan Frančišek Sever.¹¹

Prvič se je z godali srečal že v osnovni šoli, ko je preminulega učitelja v 3. razredu, ki je igral harmonij, nadomestil novi, ki je igral na violino. Tako je njegovo pozornost prvič pritegnila učiteljeva violina v domačih Selcih: čarobna lesena škatlica, na kateri so bile pripete vrvice, ki so pele. Učitelj mu je inštrument z veseljem pokazal. Za malega Blaža je bil prvi stik s to čarobno zvonečo leseno škatlico usoden. Kasneje je svojim otrokom pripovedoval,¹² da ga je od takrat ves čas preganjala misel, kako narediti tak inštrument.

Ker je bil že Blažev oče sodar in škafar,¹³ kar je bilo značilno za celo Selško dolino, je mali Blaž zelo zgodaj prišel v stik z lesom; smrekov les za škafe in skodle

9 Elektronski pismi avtorju (3. 2. 2021).

10 NAL in župnija Selca.

11 Prav tam, str. 136, zap. št. 12.

12 Po pripovedovanju Vilima Demšarja, najstarejšega sina.

13 Sodarstvo je samostojno ali dopolnilno hišno obrtno izdelovanja lesenih sodov, kadi, čebrov, pinj, pladnjev, brent, korcev za vodo in lesene embalažne posode. Najznačilnejša sodarska območja so bili Črni Vrh nad Idrijo, Vojsko, Hotedrščica in Godovič. Drugo veliko središče je bilo v Selški dolini in tretje v Tacnu pri Ljubljani. Sodarstvo je na ribniškem območju zvrst suhorobarstva. Na Uncu (Notranjska) so se specializirali za izdelovanje obročev za sode in obročev za zapiranje transportnih zabojev. Na: www.rokodelstvo.si/dejavnost/sodarstvo.

Družina mizarskega mojstra I. Peternelja pred delavnico v Škofji Loki, okrog leta 1917; na desni Blaž Demšar. (Ihrani: družinski arhiv Peterneljevih potomcev, Škofja Loka)

se razpozna in pripravi skoraj enako kot resonančni les.¹⁴ Po osnovni šoli je, star komaj 14 let (1917), iz rodnih Selc odšel v Škofjo Loko v uk za mizarskega vajenca. Za mizarskega pomočnika se je izučil pri mojstru Ivanu Peternelju (1864–1923), Pr' Kržajuš, na Grajski poti 12.¹⁵ Takratni lastnik delavnice in mojster je kmalu ugotovil, da Blaž že veliko zna ter bo dober in vesten delavec. Kot mizarski vajenec v Škofji Loki je med drugim popravil violino, ki so jo v mojstrovo delavnico prinesle tamkajšnje uršulinke. Te so imele samostan s cerkvijo Marije Brezmadežne (od leta 1782) pod Loškim gradom na Klobovsovi ulici, nedaleč od Peterneljevega mizarstva. Za svoje delo je bil Blaž še kot vajenec deležen

pohval od uršulink, kajti inštrument je prav po njegovem popravilu zvenel drugače in lepše kot prej, imel je še boljši ton. Tako je po popravilu violine izjavila njena lastnica.

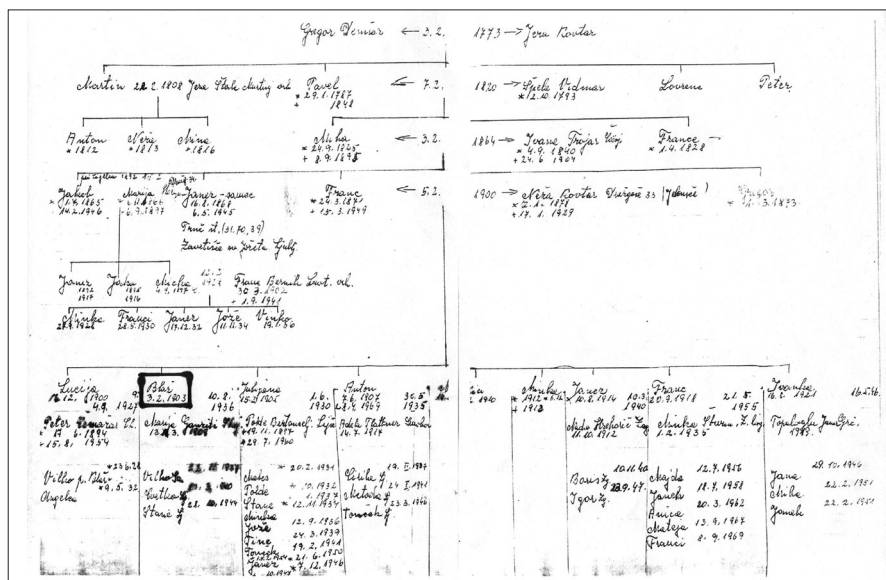
A Blažu je bila blizu tudi glasba sama. Naučil se je igrati na violino. Po treh letih in pol (1921) se je vrnil v rodna Selca. Nato je odšel od doma za zaslužkom, saj ga je prva poklicna pot, v letih 1923–1927, vodila iz Selc preko Jesenic in Ljubljane do Hrvaške: na otok Rab, v Split in Dubrovnik. Leta 1927 se je ustalil v Sarajevu in po prvih poskusih je že naslednje leto (1928)¹⁶ v njem dozorela odločitev, da se posveti izdelovanju godal, začel je izdelovati violine. Temu so, poleg drugih, botrovali tudi gmotni razlogi, saj kot mizar ni imel dovolj dela. V Sarajevu je imel

14 Les za glasbene inštrumente: godala, brenkala, dno klavirjev ter pihala, označujemo kot resonančni les. Iz takšnega lesa izdelani deli inštrumentov imajo v pogledu okrepitve zvoka ter širine zvočnega spektra visoke akustične učinke. V Sloveniji kakovostna resonančna smrekovina uspeva na Pokljuki, Jelovci ter na Solčavskem, imamo pa tudi priznane izdelovalce glasbil. Mojstri, ki odlično poznajo les in njegovo obdelavo, večinoma čutno zaznavajo njegove zvočne lastnosti. Sicer pa resonančni les zaradi naravne variabilnosti in visoke heterogenosti ostaja bolj ali manj neraziskan. Manjkajo predvsem postopki za preizkušanje relevantnih fizikalnih in mehanskih lastnosti tega lesa, ki je osnova njegovih akustičnih karakteristik.

15 Očitno je moral biti to prvi lastnik, ustanovitelj mizarstva Peternelj, ki se danes lahko pohvali s tem, da več kot uspešno nadaljuje svoje delo v Formah/Žabnici, Gorenji Dobravi/Gorenja vas in Stari Loki/Škofja Loka z ustanoviteljsko letnico 1889.

Več dokumentacije v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti v Škofji Loki, ni, četudi so tam ohranjene tri arhivske škatle (dediščina po prvem Ivanovem neposrednem nasledniku, tudi obrtniku in mizarju Jožetu Peternelju), kjer pa ne najdemo biografskih podatkov o vajencih, delavcih ... V okviru 0,3 m gradiva so tam le prospekti, prodajni katalogi, zapisniki del in obrti, dnevnik prihodkov in izdatkov ... O Blažu Demšarju pa žal ničesar.

16 Letnico 1927 ima današnje ljubljansko Goslarstvo Demšar v svojem logotipu.

Družinski rodovnik Demšarjevih; izdelal Stane Demšar. (vir: Goslarstvo Demšar, Ljubljana)

svoj plesni ansambel Stehegeiger, štiri leta (1934–1938) pa je tudi dirigiral moškemu zboru slovenskega Delavskega kulturnega društva Ivan Cankar. V njem je spoznal svojo bodočo ženo, šest let mlajšo Marijo Ganzitti (1909–1994), ki je bila doma iz Poljčan pod Bočem ob Dravinji; očarala ga je s petjem in igranjem na kitaro. Blaž je zelo cenil Marijino glasbeno nadarjenost in je tudi zanjo izdelal kitaro. Poročila sta se 8. 10. 1936, do takrat se mu je že uspelo uveljaviti v širši sarajevski javnosti. V tamkajšnjem dnevniku *Jugoslavenski list* je aprila 1936 izšel članek o njegovem delu z naslovom *Sarajevo ima svojega izdelovalca violin*. Naslednje leto (1937) se jima je še v Sarajevu rodil Vilim, prvi od treh sinov. Ta se je kasneje v Ljubljani, najprej ob očetu Blažu in kasneje tudi sam edini poklicno ukvarjal z izdelavo godal. Bližajoca se 2. svetovna vojna ter povabilo Blaževega brata Toneta (1909–1969), ki je bil v Ljubljani slikar in restavrator in s katerim sta bila najzaupnejša prijatelja, sta naslednje leto (1938) botrovala, da se je družina preselila v Ljubljano na Žabjak, kjer je bival in delal vse do smrti.

Delo

Blažev korak v goslarstvo zagotovo ni bil lahek. Moral se je učiti in veliko poskušati, večkrat mu ni uspelo. Material je kupoval z denarjem, ki ga je težko prihranil, saj je bil kot goslar še popolnoma neznan. Vendar je vztrajal. Sodeč po njegovih zapiskih je že v prvih treh letih (1928–1931) v Sarajevu izdelal okoli 60 violin, do konca bivanja v Bosni pa več kot sto. Iz leta 1932 sta se ohranili le dve. Ker pa so t. i. »črni deli« violine: vijaki, vrat z ubiralko, strunek in opiralo za brado stali toli-

ko kot nova šolska violina, je te dele prestavljal z violine na violino, da je lahko preizkušal rezultate svojega dela. Tej odločitvi je še dodatno botrovalo tudi dejstvo, da je bilo tedanje mizarstvo zelo naporno, še posebej delo v hrupni strojni delavnici. Tolažil se je, da gre pri goslarstvu za domnevno lažje delo mizarja. Mnogo let kasneje je priznal, da je delo goslarja sicer fizično res lažje, vendar je (iz)gradnja glasbil miselno veliko zahtevnejše delo. Čeprav ni znal nobenega tujega jezika, je bil le prisiljen nabirati znanje iz knjig, pri tem se je opiral bolj na risbe in lastne izkušnje. Kot blagajnik enega od sarajevskih sindikatov se je naučil celo knjigovodstva, teorije glasbe in igranja na violino.

Leta 1938 se je Blaž Demšar iz Sarajeva vrnil v Ljubljano. Sprva je kot umetniški mizar obnavljal starinsko pohištvo pri bratu, trgovcu z antikvitetami,¹⁷ potem pa se je povsem posvetil goslarskemu delu in v svojem majhnem podstrešnem stanovanju v Ražmovi hiši na Žabjaku št. 3 odprl lastno delavnico. V komaj 30 m² velikem trisobnem stanovanju si je svojo delavnico uredil v zadnji sobi. Sobe so bile prehodne, tako da je moral vse stranke vedno voditi skozi celo stanovanje. Delal je večinoma nove violine, tudi viole in violončela, vendar teh znatno manj, ne pa kontrabasov. Glede oblike in konstrukcije svojih prvih godal se je Demšar najprej zgledoval pri Stradivariju, pozneje tudi pri starih italijanskih mojstrih Amatiju, Bergonziju in Guadagniniju. Instrumente je izdeloval večinoma po lastnih načrtih, ki so podobni Stradivarijevim in v petnajstih velikostih.¹⁸ Les je kot poznavalec izbiral sam. Najbolj je cenil smrekov les z Jelovice ter kraški javor – rebraš,¹⁹ torej izključno slovenski les. Tega je tudi izbral in sušil sam ter ga pripravljaval za nadaljnjo obdelavo.²⁰

Delo goslarja Blaža Demšarja je bilo v Ljubljani na začetku težko, saj samoukega prišleka konkurenca ni sprejela najbolje. Kasneje sta se v družini Demšar rodila še dva sinova, Cvetko (1940) in Stanko (1944). Vsi trije sinovi so uspešno zaključili šolanje na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Vilim je postal violinist - violist, Cvetko violist in Stanko violončelist. V letih po 2. svetovni vojni je Blaž Demšar na pobudo Frana Staniča izdelal več manjših godal, ki so še danes v uporabi v osnovnih glasbenih šolah v Ljubljani, po državi in tudi v tujini. Blaž v času svojega delovanja, razen svojih sinov, ni imel drugih pomočnikov. V teh pogojih je izdelal okoli 700 violin, viol in violončelov. Po letu 1947 sta očetu pri delu pomagala sinova Vilim, ki mu je pomagal v goslarski delavnici, in Cvetko, ki je izdeloval violinske glave.²¹

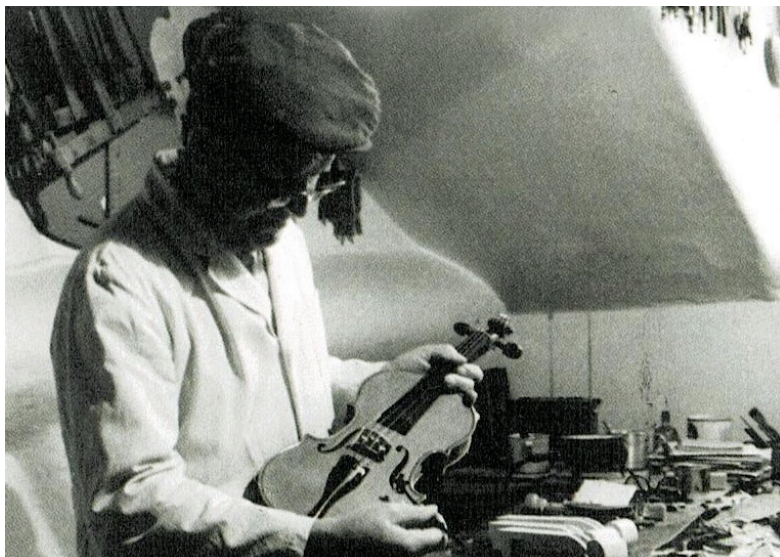
17 Tega je brat Tone prodajal v svoji trgovini z umetninami in stilnim pohištvom Umetnost v Ljubljani.

18 Med drugim je na prošnjo Frana Staniča (1893–1997), violinista in violinskega pedagoga, ki je Demšarja visoko cenil, izdelal tudi deset manjših violončelov za šolsko rabo.

19 Ime rebraš pride iz posebne oblike rasti z rebrasto strukturo. Les ima kratka valovita vlakna, ki dajejo poseben videz. Pojavlja se pri vseh vrstah javorja, najpogostejši je pri gorskem javorju. Pojavlja se redko, zato je treba biti na takšna drevesa še posebej pozoren. Dokler rastejo v gozdu jih je zelo težko prepoznati. Javor – rebraš zanesljivo prepoznamo šele, ko je posekan, če drevesa pri tem ugotavljanju ne želimo poškodovati. Na: <https://www.gozd-les.com/novice/javor-rebras>.

20 Les za godala se suši pet let, razžaganega na kose ustreznih mer je nato treba prilagoditi sobni temperaturi in vlagi, sicer kasneje instrument lahko počí.

21 Glavo sestavljajo zaključek violine, t. i. polž, vijačnica in vijaki za uglasčevanje.

Blaž Demšar v svoji ljubljanski delavnici, 1970. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

Uspehi

Blaž Demšar je izdelal več godal za priznane slovenske in tuje violiniste in pedagoge. Prvi resni kupci so k Demšarju začeli prihajati šele po letu 1945. Takrat je začel mojster tudi samostojno delovati. Violine so pri njem kupili nekateri izvrstni slovenski violinisti in pedagogi: Karlo Rupel, Fran Stanič, Kajetan Burger idr. Hkrati je izdeloval in popravljaj tudi druga godala, kar je bilo zelo pomembno predvsem za nemoten potek in razvoj glasbenega šolstva pri nas. Po zaslugi Frana Staniča, ki je med prvimi prepoznal kakovost Demšarjevih godal in to ne samo violin, so jih začele naročati tudi glasbene šole po celi Sloveniji. Prav Stanič je bil eden prvih na svetu, ki je že 5-letne otroke začel učiti igranja na godala, a tako majhnih instrumentov takrat ni bilo. Zato je domače mojstre prosil, naj mu jih izdelajo. Žal pa je bila kakovost njihovih izdelkov slaba. Po letu 1947 je Stanič za izdelavo violin in violončelov za potrebe takratne centralne ljubljanske glasbene šole prosil prav Demšarja.²²

Blaž Demšar je moral kot običajen obrtnik plačevati visoke davčne dajatve, saj je Republiška komisija za socialno zavarovanje umetnikov na Svetu za kulturo in prosveto zavrnila njegovo prošnjo za dodelitev statusa umetniškega obrtnika (1948).

Največji uspeh in preboj v tujino na tuje koncertne odre mu je uspel leta 1961, ko je po Evropi z njegovo violino, demšarico, uspešno nastopal najbolj znani slovenski violinski virtuoz in pedagog Igor Ozim (roj. 1931). Sezona 1961/1962 pomeni prelom v goslarstvu Blaža Demšarja. Ozim je namreč vse svoje koncerte – v

²² Med drugim je deset majhnih violončelov za šolsko, metodično didaktično rabo Demšar izdelal prav na prošnjo F. Staniča, takratnega ravnatelja glasbene šole v Ljubljani.

Jugoslaviji, na Švedskem, v Sovjetski zvezi, Angliji in Nemčiji – igral z njegovo violino, čeprav je takrat igral tudi na (italijansko) violino Francesca Pressende, vodilnega italijanskega goslarja v 19. stoletju. Ozim je takrat povedal, da je Demšarjev inštrument povsod pri občinstvu in poznavalcih želel neverjetne uspehe.

Vse to je spodbudilo zanimanje za Demšarjevo delo in njegovim inštrumentom utrla pot tudi v svet. Država mu je priznala status umetnika. Znana angleška godalna revija *The Strad* je leta 1968 v februarški številki objavila članek o njegovi, leta 1958 izdelani violi, ki jo je kupil prvi violist Simfoničnega orkestra v Bournemouthu,²³ pristaniškem mestu, ki leži na južni obali Anglije. V tem članku so štiri fotografije viole, opis inštrumenta pa je hkrati tudi odlična ocena Demšarjevega goslarstva. Visoko oceno sta v mednarodnem svetu nekaj let pozneje potrdili še priznanji na tekmovanjih glasbenih inštrumentov v poljskem Poznaju in francoskem Liègeu. Blaž Demšar se je kljub skromnosti zavedal vrednosti svojega dela in bil nanj ponosen.²⁴

Blaž Demšar je zagotovo najpomembnejši slovenski goslar doslej. S svojim delom ni le prispeval k razvoju godalne igre pri nas, ampak je kot prvi na Slovenskem povzdignil goslarstvo na raven umetniškega oblikovanja in s svojimi inštrumenti dosegel priznanje tudi v svetu. Po osnovni izobrazbi je bil sicer (kvalificiran) mizar, kot goslar pa samouk, ki je poznal dosegljivo strokovno literaturo. Kot kažejo njegovi zapiski, je veliko razmišljal in izvirno razglabljal o raznih vprašanih gradnje godal. Z izredno vztrajnostjo je iskal najboljše rešitve. Poznavalci pri njegovih inštrumentih ... *cenijo skrbno izbran les, lep in kakovosten lak, nasploh zelo skrbno izdelavo, lep, topel in na vseh štirih strunah izenačen ton, tudi pravilno in moderni violinski tehniki ustrezno menzuro.*²⁵

Demšarjevo neutrudno prizadevanje za kakovosten ton, ki naj bi bil kolikor mogoče podoben tonu starih italijanskih mojstrov, ga je pripeljalo do spoznanja, da kakovosti tona ne določa nobena posamezna sestavina inštrumenta, ampak dobro usklajen, harmoničen odnos med njimi.²⁶ Zato je veliko pozornosti in truda posvetil tudi laku. Pripravljal ga je sam; približno do leta 1960 na alkoholni, nato pa na oljni osnovi. Preizkušal je več načinov lakiranja, od poliranja²⁷ na začetku prek brizganja do nanašanja laka s čopičem. Lak Demšarjevih inštrumentov pred letom 1960 in po njem se sicer nekoliko razlikuje predvsem glede sijaja, a na

23 *The Strad. A Monthly Journal for Professionals and Amateurs of all Stringed Instruments Played with the Bow*, Vol. LXXVIII-78, No. 934, str. 374–375, 395.

24 V enem od pisem svoji sestri je zapisal:

[...] Jaz nisem mogel nič spraviti skupaj, niti poštenega stanovanja nimamo, pa sem vedno delal. ... Ostala mi je edino zavest, da sem vseeno nekaj napravil v življenju, kar bo tudi mene preživelo in še marsikakšen človeški rod [...].

25 Iz pisma Ivana Karla Sancina Blažu Demšarju (okt. 1943; v: arhiv družine Demšar).

26 Le eden med njimi, slovenski violinist, glasbeni esejist in univ. violinski pedagog Rok Klopčič (1933–2010), omenja ... *nekoliko šibak ton* ... V: Klopčič, *Violina*, str. 81.

Prav tam navaja še: ... *Estetsko podobo inštrumentov često kvarijo neprecizni vložki, nekaterih dna pa so izredno lepa* ...

27 Tj. polirati s polituro (les, pohišstvo ...) s šelakom (smola nekaterih indijskih dreves živalskega porekla, največ ščitastih uši).

Violina demšarica; izdelal Blaž Demšar, 1957. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

Violina demšarica Goslarstva Demšar Ljubljana; izdelal jo je Blaž Demšar ml., 2020. (vir: arhiv Blaža Demšarja, Ljubljana)

splošno je mehak, prozoren, zlatorumene ali kostanjeve barve, včasih tudi oranžen ali rdeč.

Sicer pa so Demšarjevi inštrumenti še vedno razmeroma mladi, v razvoju in bo njihovo končno oceno dala šele prihodnost. Demšarjev opus izdelanih godal, ki ga je v skoraj slabem stoletju ustvaril, je zelo velik, kajti ob okroglih 600 inštrumentih jih je okrog 150 prvih uničil, ker z njimi ni bil zadovoljen. Nekdanji študentje glasbe se mojstra Demšarja spominjajo kot blagega človeka, ki je imel zanje očetovsko razumevanje, kadar so s svojimi inštrumenti prišli k njemu po pomoč.²⁸ Obenem je bil Demšar sodobnik treh odličnih slovenskih violinistov in pedagogov: Karla Rupla (1907–1968), Leona Pfeiferja (1907–1986) in Alberta - Alija Dermelja (1912–1986).

Demšar je leta 1963 dočkal skromno umetniško pokojnino in s tem urejeno zdravstveno zavarovanje. Država mu je podelila status umetnika. Komisijo so šele

²⁸ Tomaž Lorenz, 1982.

takrat prepričala priporočila stroke, ki so jih napisali številni priznani slovenski glasbeniki, violinisti koncertanti in pedagogi: Dejan Bravničar, Igor Ozim, Karlo Rupel, Fran Stanič in Tomislav Šestaki.

Na inštrumente, ki jih je ustvaril, igrajo pri nas in v svetu. Omenjajo ga domače in tuje enciklopedije; slednje včasih z oznako luthier Serbe,²⁹ kar pa ob poznavanju zemljepisa v Zahodni Evropi, kot ga žal srečujemo še danes, ni presenetljivo.

Namesto zaključka – ugotovitveni rezultati

Največje moralno zadoščenje je Demšar doživel ob pohvalah za pravi italijanski ton ene od njegovih violin jeseni leta 1969 na Švedskem. Inštrument je bil, po pripovedovanju lastnika Hildinga Fredenlunda,³⁰ za zaveso skupaj s šestimi izvrstnimi violinami. Med njimi sta bili tudi stradivarka in guarnerka. Po trikratnem točkovanju je komisija ugotovila, da je bila trikrat nedvomno najboljša ena od njih – demšarica.³¹

Ne le zaradi opusa izdelanih godal: okrog 600 inštrumentov, od tega okrog 60 viol in okrog 60 violončelov, ki sodijo v sam svetovni vrh in so navzoči tako rekoč na vseh celinah sveta, ima Blaž Demšar za seboj tudi tradicijo, ki se vleče vse do danes,³² lahko bi rekli skoraj stoletje dolgo tradicijo (začetek leta 1927). Istočasno je bil aktiven tudi kot popravljavec in restavrator godal. Vse skupaj je, ob kakovostnih glasbenih šolah (ki so že same po sebi slovenski in evropski fenomen), izvrstnih pedagogih in solistih, ansamblih in orkestrih, botrovalo temu, da je vsaj ta desetletja, ki jih je z izdelovanjem in vzdrževanjem godal na Slovenskem obvladoval Blaž Demšar s svojimi sinovi (med njimi zlasti še Vilim), zdaj še z zadnjim aktivnim in še bolj mednarodno afirmiranim Goslarstvom Demšar, ki ga vodi in nadaljuje Blažev vnuk Blaž Demšar ml. na Žabjaku v Ljubljani, svojevrsten pojav.

S svojim umetniškim delom je Demšar v skoraj 100-letnem delovanju posredno in odločilno vplival na naš razvoj glasbenega šolstva na vseh

Pročelje današnjega Goslarstva Demšar na ljubljanskem Žabjaku 3.

(foto: Mili Križnar)

29 prevod: srbski lutnjar, izdelovalec godal.

30 Nanjo je igral violinist Endre Gránát, prvi koncertni mojster Göteborgskega orkestrskega združenja, ki je bil avgusta 1965 imenovan in nastavljen kot profesor na clevelandskem konservatoriju v Ohio (ZDA). Bil je izredno zadovoljen z Demšarjevo violino (v: pismo E. Gránáta Blažu Demšarju, 23. 6. 1965).

31 Po pripovedovanju Vilima Demšarja.

32 Goslarstvo Demšar, Blaž Demšar, Žabjak 3, Ljubljana.

stopnjah in s tem tudi na razvoj slovenske glasbene kulture: amaterskih in poklicnih izvajalcev, ansamblov in orkestrov. Bil je eden prvih goslarjev na svetu, ki je izdeloval zelo kakovostne instrumente za otroke, kar je odločilno za razvoj glasbenega šolstva pri nas in v svetu.

Ob smrti (1981) tega blagega človeka in umetnika je v zahvalo za vse, kar je naredil, Leon Engelman v *Delu* zapisal: [...] *Roke, ki 50 let niso poznale ne počitka ne pokoja, so omahnile, ostalo je njegovo življenjsko delo – prek 600 instrumentov. Bil je tih in neopazen, toda nepogrešljiv sopotnik glasbene generacije, saj ji je tako rekoč omogočil glasbeno kariero. Vedno pripravljen za pomoč je za simbolično plačilo popravil in urejeval instrumente mladim violinistom in jim omogočal eksistenco. Zapisal se je med glasbenike na svoj način, njegova dela bodo ostala v vsej svoji vrednosti še takrat, ko bo večina današnjih predmetov sedanje potrošniške družbe izgubila vsako vrednost, uporabnost in trajnost. [...].*

KRATICE:

ANUBiH	Akademija nauka i umetnosti (Federacije) Bosne i Hercegovine
GŠ	glasbena šola
NAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
OŠ	osnovna šola
SANU	Srpska akademija nauka i umetnosti
SBL	Slovenski biografski leksikon
SNG	Slovensko narodno gledališče
ZAL	Zgodovinski arhiv Ljubljana

VIRI:

Arhivski viri:

Arhiv Blaža Demšarja (posredoval Blaž Demšar ml.), Ljubljana.

Arhiv NAL, Ljubljana.

Arhiv župnije Selca nad Škofjo Loko (Damijan Prošt).

SI_ZAL_ŠKL/0260, Jože Peternelj, mizar, Škofja Loka, 1907–1974.

Spletne strani:

<https://www.demsarvioline.si>; Goslarstvo Demšar, Blaž Demšar, Žabjak 3, Ljubljana.

<https://www.gozd-les.com/novice/javor-rebras>; (26. 12. 2020).

<https://www.rokodelstvo.si/dejavnost/sodarstvo>; (30. 1. 2021).

Ustni viri:

Blaž Demšar ml., Ljubljana (Goslarstvo Demšar)

Marko Jenko, Ljubljana

Bogomil in Živa Kalaš, Radomlje/Domžale

Miroslav Kalaš, Grosuplje

Ljudmila Križnar, Reteče/Škofja Loka

Janez Peternelj, Škofja Loka

Tihomir Pinter, Ljubljana

Rudi Rejc, Železniki

LITERATURA:

Klopčič, Rok: *Violina*. Ljubljana : Mihelač, 1996, 84 str.

Korez Korenčan, Darja: *Slovenski glasbilarški mojstri : čarodeji vesoljne govornice*. Ljubljana : Forma 7, 2003, 79 str.

Koter, Darja: *Glasbilarstvo na Slovenskem*. Maribor : Obzorja, 2001, 197 str.

- Koter, Darja: Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918. V: *Muzikološki zbornik* 39, št. 1/2, Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2003, str. 123–152.
- Mihajlović, Miodrag: Demšarove čarobne kutije [Demšarjeve čarobne škatle]. V: *Svet*, Beograd : Večernje novosti, 31. 7. 1970, str. 11.
- Pokorn, Danilo: Goslar Blaž Demšar : Prispevek za zgodovino slovenskega glasbilarstva. V: *Traditiones : zbornik Inštituta za slovensko narodopisje = acta Instituti ethnographiae Slovenorum* 28, št. 2, Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1999, str. 305–310.
- Sarajevo ima svog graditelja violina [Sarajevo ima svojega izdelovalca violin]. V: *Jugoslavenski list : demokratsko liberarno hrvatsko glasilo : nezavisan hrvatski dnevnik* 19, št. 99 (26. 4. 1936), Sarajevo : [s. n.], 1936, str. 6.
- Slovenski biografski leksikon*. Knj. 3. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960–1971, 742 str.
- The Strad : A Monthly Journal for Professionals and Amateurs of all Stringed Instruments Played with the Bow* 78, št. 934, London, 2020, str. 374–375, 395.
- Štefanič, Tatjana (ur.): *Simpozij o goslarstvu na Slovenskem : ob 110. obletnici rojstva Maksimilijana Skalarja (1908–1997)*. Ptuj : Pokrajinski muzej Ptuj, 2018, 18 str.
- Zalokar, Srečko: Obisk pri mojstru goslarju (+ 9 slik). V: *Tovariš : ilustrirana revija* 5, št. 2, (14. 1. 1949), Ljubljana : Delo, 1949, str. 46.

Summary

Blaž Demšar (1903–1981), violin maker and violinist

On the 40th anniversary of his death and the upcoming 120th anniversary of his birth

Blaž Demšar, Slovenia's best violin maker, was born on February 3, 1903 in Selca no. 35 (today 50) in the Selška valley. After the local public school, he trained as a carpenter with the master carpenter Ivan Peterneš (Kržajuš) in Škofja Loka and after a few jobs in Slovenia (Škofja Loka, Jesenice and Ljubljana) he arrived in Sarajevo, where he spent 12 years (1926–1938). In 1927 he started making the first violins there (around 60). He joined with musicologist and violin maker Dr. Bogdan Milankovič (1885–1966). In 1938, he returned to Ljubljana and continued to make violins according to Amati and Stradivarius models and his own designs. He developed his violin maker career until his death, achieving international recognition. He was the best Slovene violin maker, and his "violins" still sound in the hands of some of the best Slovene and foreign string players. He developed violin making to the level of artistic design.

He achieved recognition at home and abroad with his instruments. Moreover, his knowledge and experience have been transferred to his family, from his son Vilim to Blaž Demšar Jr., grandson, who works in Ljubljana's Goslarstvo Demšar.

His strings (violins, violas and cellos) are still widely known at home and abroad today. Demšar's work was continued by the first of three sons, Vilim (1937–2017), and now the violin is owned by Blaž's grandson and son of one of Blaž's three children, cellist Stanko Demšar, Blaž Demšar Jr. The strings, especially the violins of the mentioned studio, are distinguished by careful workmanship and a beautiful, unique tone.

However, the (first) Blaž Demšar was also appreciated as a string repairman. He died in Ljubljana on 14 December 1981 and was buried in the family grave in Žale.